

(opracowano dla uczestników kursu e-learningowego)

Jak rozpoznać na etapie przedszkolnym i wczesnoszkolnym opóźnienia w rozwoju dziecka?

Każde dziecko rozwija się w swoim tempie, a skala prawidłowego rozwoju jest stosunkowo duża. W większości przypadków rodzice nie mają powodów do zmartwień, jednak niekiedy maluchy odbiegają od swoich rówieśników. Aby w porę wychwycić wszelkie nieprawidłowości, warto poznać symptomy wskazujące na prawdopodobieństwo przekształcenia się problemów emocjonalnych, psychicznych i fizycznych w opóźnienia rozwojowe. Jeśli rodzicowi wydaje się, że jego dziecko rozwija się wolniej niż powinno, koniecznie należy wybrać się do lekarza. Wczesne rozpoznanie problemu może pomóc dziecku w dogonieniu rówieśników. Dlatego warto rozmawiać z rodzicem, kiedy jakieś symptomy w funkcjonowaniu dziecka w przedszkolu i edukacji wczesnoszkolnej niepokoją nauczyciela.

1. Opóźnienia w nauce mowy

Problemy z mową to najczęściej spotykane opóźnienie w rozwoju. Przyczyny trudności z wystąpieniem oraz ze zrozumieniem słyszanych informacji mogą być różne. Mowa u niektórych dzieci rozwija się wyraźnie wolniej z powodu kontaktu z więcej niż jednym językiem. Niekiedy za problemy językowe odpowiedzialne są trudności w uczeniu się lub niedosłuch. Na kontakty społeczne wpływ może mieć również autyzm i inne zaburzenia rozwoju. Jeżeli lekarz stwierdzi u dziecka opóźnienie w rozwoju mowy, konieczna może być terapia językowa. Ponadto wskazane jest, by rodzice codziennie rozmawiali z maluchem i zachęcali go do śpiewania oraz powtarzania wyrazów. Należy znaleźć czas również na czytanie dziecku książek. Opóźnienia w nauce mowy można nadrobić, ale lepszym wyjściem jest zauważenie w porę pierwszych sygnałów alarmowych, że maluch nie nadąża za rówieśnikami. Jeśli w wieku trzech lat dziecko nie jest w stanie wypowiedzieć krótkich wyrażeń, nie czekaj, aż będzie starsze, a problem sam minie. W przypadku dzieci czteroletnich dzwonkiem alarmowym jest niezdolność do budowania zdań dłuższych niż trzywyrazowe oraz błędne używanie zaimków: „ja” i „ty”. Natomiast u dzieci pięcioletnich powodem do zmartwień jest brak zrozumienia prostych poleceń z przyimkami (np. „na”, „pod” lub „do”), błędy w liczbie mnogiej rzeczowników i w czasie przeszłym oraz niemożność mówienia o codziennych wydarzeniach. Nie należy także lekceważyć sytuacji, w której pięcioletnie dziecko nie potrafi przedstawić się z imienia i nazwiska.

Jakiego rodzaju zaburzenia mowy występują najczęściej?

Wśród dzieci w wieku od przedszkolnego do szkolnego istnieje szeroka gama różnego rodzaju wad wymowy i jak wynika ze statystyk, średnio co trzecie dziecko wymaga specjalistycznej pomocy. Jak pokazują analizy, najczęstszym problemem jest sygmatyzm, czyli tzw: seplenienie, na drugim miejscu niepoprawna wymowa głoski „r”, zła artykulacja głosek k, g, l, wymowa bezdźwięczna głosek dźwięcznych i rynolalia, czyli nosowe zabarwienie głosu. Dużym problemem zwłaszcza u nastolatków jest **jąkanie się**, które może prowadzić w ostateczności do logofobii, czyli lęku przed wypowiedaniem się.

Co jest przyczyną zaburzeń mowy?

Przyczyn zaburzeń mowy u dzieci jest wiele. W przypadku seplenienia się może to być zarówno zmiana w użębieniu, kiedy to zwłaszcza w początkowym okresie nauki szkolnej u wielu dzieci następuje wymiana przednich mlecznych siekaczy na zęby stałe. Wszelkiego rodzaju **wady zgryzu** wpływają bowiem niekorzystnie na rozwój aparatu mowy, sposób ułożenia języka i jego ruchliwość, a tym samym na rozwinięcie się zaburzenia w postaci sygmatyzmu. Ponadto na wady wymowy mają wpływ zaburzenia słuchu fonematycznego i fizjologicznego, zaburzenia kinetyczno-kinestetyczne, naśladownictwo oraz dziedziczność. Przyczyn wadliwej artykulacji głoski "r" należy upatrywać przede wszystkim w budowie języka i jego sprawności, skróceniu wędzidełka podjęzykowego, anomaliach podniebienia twardego oraz w wadach zgryzu. Często zaburzeniom mowy towarzyszy defekt w rozwoju funkcji języka, na przykład na etapie pionizacji języka, która ostateczną fazę powinna osiągnąć ok.3 r.ż. Jeżeli faza ta nie przebiega prawidłowo, może zaburzyć równowagę mięśniową przedniego odcinka jamy ustnej. W ostateczności dziecko w sposób niewłaściwy unosi język, co wpływa na rozwój wady zgryzu i pogłębia anomalie w artykulacji głosek. Przy czym warto wiedzieć, że brak unoszenia języka w wieku szkolnym świadczy o zaburzeniach w mózgowym ośrodku koordynacji jego czynności.

Prawidłowa wymowa głosek a ogólna sprawność psychoruchowa

Często fakt, że dziecko nieprawidłowo wymawia głoskę „r” lub „l” wynika z zaburzeń słuchu lub z nieprawidłowych wzorców wymowy. Ignorowanie faktu zaburzeń w artykulacji głosek jest częstym problemem, na który rodzice wydają się nie zwracać uwagi lub sądzą, że z wiekiem dziecko „wyrośnie” z problemu. Tymczasem okazuje się, że bardzo wiele dzieci nie tylko nie wyrasta z problemu, ale w okresie szkolnym ich wada wymowy osiąga stadium zaawansowane. Warto także zwrócić uwagę, jak dziecko koordynuje swoją sprawność ciała, rąk i nóg, ponieważ wszelkie nieprawidłowości w jego rozwoju psychoruchowym mogą mieć wpływ na występowanie zaburzeń mowy. Może być też odwrotnie, że to **zaburzenia mowy** wpłyną niekorzystnie na dalszy rozwój psychoruchowy dziecka. Liczne zniekształcenia w mowie, deficyty i zaburzenia w komunikacji z otoczeniem mogą mieć związek z ogólną sprawnością psychoruchową dziecka. Uznaje się, że po ukończeniu 5. r.ż można z całą pewnością stwierdzić jakiego rodzaju zaburzenie mowy występuje u dziecka i podjąć specjalistyczną terapię w celu zahamowania dalszych nieprawidłowości oraz wykształcenia u dziecka prawidłowych wzorców wymowy.

2. Opóźnienia w zdolnościach motorycznych

Niektóre dzieci mają trudności z rzucaniem piłki lub czynnościami wymagającymi większej dokładności, takimi jak kolorowanie obrazka. Przyczyny takich problemów są różne. Najczęściej winien jest brak odpowiedniej stymulacji w młodszym wieku lub autyzm. Niekiedy odpowiedzialne są problemy ze wzrokiem lub zaburzenia dotyczące mięśni, które zakłócają ich koordynację. Leczenie opóźnień zdolności motorycznych zależy od przyczyny problemów. Zwykle polega ono na zachęcaniu dziecka do aktywności fizycznej. Jak poznać, że **zdolności motoryczne** dziecka są zbyt mało rozwinięte? Trzyletnie dziecko może często się przewracać oraz mieć trudności z wchodzeniem i schodzeniem po schodach. Typowe jest także ślinienie się i niewyraźna mowa, a także problemy z korzystaniem z małych przedmiotów, na przykład z budowaniem wieży z 4 klocków. Z kolei czteroletnie dziecko może mieć

trudności z rzucaniem piłką ponad głową, podskakiwaniem w miejscu, jazdą na rowerku, chwyтaniem kredki pomiędzy kciukiem a palcem wskazującym oraz budowaniem wieży z więcej niż 4 klocków. W przypadku dzieci pięcioletnich problemy ze zdolnościami motorycznymi mogą objawiać się niezdolnością do zbudowania wieży z 6-8 klocków, dokładnego mycia zębów i umycia oraz wysuszenia dłoni. Maluchy mogą również mieć kłopoty ze zdjęciem ubrań i trzymaniem kredki w dłoni.

3. Społeczne i emocjonalne opóźnienia rozwojowe

Dzieci mogą doświadczyć problemów w interakcjach z dorosłymi i innymi dziećmi. Powody takiego stanu są różne, od zaniedbania przez rodziców, po zaburzenia, takiego rodzaju jak autyzm, zespół Aspergera lub syndrom Retta. W przypadku zaburzeń stosuje się zwykle leki i specjalną terapię behawioralną. Wskazane jest także, by rodzice uczestniczyli w zajęciach, które pomogą im nawiązać z dzieckiem **więź emocjonalną**. Pierwsze sygnały alarmowe u dzieci trzyletnich to: minimalne zainteresowanie innymi dziećmi, trudności z odseparowaniem się od rodziców oraz unikanie kontaktu wzrokowego. W przypadku dzieci czteroletnich wyżej wymienione zachowania pogłębiają się. Maluchy reagują płaczem na nieobecność rodziców, ignorują inne dzieci, nie reagują na słowa osób spoza rodziny, łatwo wpadają w gniew i stawiają opór między innymi wobec korzystania z toalety. Natomiast pięcioletki opóźnione emocjonalnie i społecznie przez większość czasu są smutne, zgaszone, przestraszone lub agresywne. Niekiedy wachlarz ich emocji jest bardzo ograniczony. Zwykle dzieci te nie są w stanie pozwolić rodzicowi oddalić się bez zrobienia scen. Poza tym wykazują bardzo mało zainteresowania wymyślaniem zabaw i bawieniem się z innymi dziećmi.

4. Opóźnienia w rozwoju poznawczym

Problemy z myśleniem i zdolnościami poznawczymi mogą nastąpić na skutek defektów genetycznych, czynników środowiskowych, chorób, przedwczesnego porodu, zaburzeń układu nerwowego i niedotlenienia podczas porodu. Odpowiedzialny może być również kontakt z alkoholem lub substancjami toksycznymi podczas ciąży matki, a nawet wypadek. Im wcześniej rodzice zauważą opóźnienie, tym szybciej dziecku może udać się dogonienie rówieśników. Leczenie tego typu opóźnień obejmuje zwykle terapię i specjalną edukację. W rzadkich przypadkach stosuje się leki.

Jakie są sygnały alarmowe, wskazujące na opóźnienia dziecka w rozwoju poznawczym? U trzylatka powodem do niepokoju mogą być trudności z narysowaniem koła, niewielkie zainteresowanie zabawkami, a także brak zrozumienia prostych poleceń. Maluch może również unikać zabaw wymagających wyobraźni. Podobnie wyglądają oznaki opóźnienia u czterolatków. Dodatkowo można spodziewać się zupełnego braku zainteresowania grami i zabawami interaktywnymi. Natomiast u pięcioletka można zauważyć brak zdolności do skupienia uwagi na dłużej niż pięć minut. Dziecko z opóźnieniem poznawczym łatwo dekoncentruje się. Większość opóźnień rozwojowych jest niegroźna, a dzieci zazwyczaj doganiają rówieśników. Jeśli leczenie jest wdrożone odpowiednio wcześnie, nawet maluchy z poważnymi opóźnieniami są w stanie nadrobić zaległości i w dalszym etapie życia rozwijać się tak samo, jak pozostałe dzieci.